

## II. mezinárodní sympozium k teorii a dějinám sociologie

Ústav sociologie a sociální politiky AV NDR uspořádal v první polovině roku 1987 v Linowsee u Rheinsbergu II. mezinárodní sympozium k teorii a dějinám sociologie, tentokrát na téma *Hospodářský růst a sociologie*. Zúčastnilo se jej na 50 společenskovedních pracovníků (nejen sociologů) — převážně z NDR, ale i z BLR, ČSSR, VSR, NSR, USA a Kanady.

Jednání v plénu, které řídil zástupce ředitele Ústavu sociologie a sociální politiky AV NDR prof. H. Berger, bylo zahájeno úvodním referátem U. Meierové (Ústav sociologie a sociální politiky AV NDR, Berlín) *Ekonomický růst a sociologická teorie*. Autorka v něm zdůraznila, že pro dosažení žádoucí jednoty hospodářské a sociální politiky je nutno vycházet ze zájmové specifiky jednotlivých sociálních skupin socialistické společnosti. Zájmy jednotlivých sociálních skupin však vycházejí z jejich místa v horizontálně a vertikálně strukturovaném systému společenské dělby práce — a právě ta se v současnosti pod vlivem informačně technologické restrukturalizace materiálně technické základny národního hospodářství NDR mění.

Sociologie by proto měla věnovat pozornost zejména vztahů mezi jednotlivými skupinami pracujících, hlubokým přeměnám v podmínkách a obsahu práce, včetně změněného vztahu člověka a techniky, i přeměnám skupinových zájmů mimo pracovní sféru. Zásadní význam má stanovení sociálních cílů. Jedním z klíčových problémů přitom je, aby z vědeckotechnického rozvoje nebyly vyřazeny některé sociální skupiny.

Sociologové NDR spolu s badateli v oblasti práce se již dříve zaměřili na ovlivnitelnost techniky a na takové varianty organizace práce, jež zohledňují zájmy pracujících. Mnohé sociologické výzkumy však ukazují, že možnosti utváření práce a pracovních podmínek jsou omezené, a to nejen kvůli technice. Proto nelze od odmítnuté teze o věcné determinaci přejít k voluntaristické argumentaci o svobodném utváření techniky a působení předností socialismu per se.

Na úvodní referát tematicky navazoval příspěvek A. Meiera (Humboldtova univerzita, Berlín). Autor se v něm zabýval *sociálními souvislostmi tzv. nových technologií*. Uvedl, že dosavadní výsledky empirických výzkumů ve sféře pracovních podmínek a obsahu práce ukazují, že současný technologický pokrok zatím nenaplnuje optimistické předpovědi pokud jde o očekávané pozitivní sociální změny (a už vůbec ne pro všechny sociální skupiny).

Největší naděje na zlepšení pracovních podmínek se váží k organizaci práce. Ale ani změnám v organizaci práce neposkytuje nová technika příliš velký prostor — ten je závislý na druhu techniky a na řešení zájmových konfliktů, jež jsou s uplatňováním nových technologií spjaty.

Cellkově tento referát vyzněl dosti skepticky, pokud jde o možnosti sociálního formování techniky, řízení vědeckotechnického pokroku podle sociálních cílů. Jako dominující faktor zde vystupovala technická racionalita. V následující diskusi však bylo poukázáno na rozhodující význam ekonomického rozměru rozvoje vědy a techniky, na četná zprostředkování, jimiž technika do sociálního života člověka vstupuje.

Živý ohlas vzbudilo vystoupení S. Tonevové (Sociologický ústav AV BLR, Sofia) věnované otázkám *intenzifikace a přestavby řídicích mechanismů socialistické ekonomiky v BLR*. Autorka zdůraznila právě nutnost kvalitativních přeměn ekonomického mechanismu — pokud by se neuskutečnily, sebevětší přísun špičkové techniky by nic neřešil. Hlavním nedostatkem překonaného sociálně ekonomického mechanismu byl přílišný centralismus, jenž odnímal pracujícím prostor i odpovědnost (ale dopadů plynoucích z rozhodnutí centra je pochopitelně nezbavoval). Tento mechanismus trpěl rigidní centralizovanou strukturou zájmů, v níž se zájmy jednotlivého, reálného člověka ocitaly na posledním místě. Bezprostředním cílem rozvoje sociální sféry je tedy dosažení vyššího stupně sociální rovnosti a široké uplatnění samosprávy v řízení.

K podnětným příspěvkům z pléna patřilo rovněž vystoupení R. Strützel (Univerzita F. Schillera v Jeně) orientované na *problematiku sociokulturních implikací vědeckotechnického pokroku*. Referent rozlišil dva zásadní typy rozvoje výrobních sil — při prvním si výrobní síly podřizují všechny ostatní sféry a jevy společnosti, při druhém jsou využívány pro rozvoj života produkujících subjektů. Poukázal také na to, že výsledky empirických výzkumů odhalují nezávislost sociokulturních životních forem na pohybu výrobních sil.

Nesporně poučná byla vystoupení předních společenskovedních teoretiků ze Západu. K. Offe (Univerzita v Bielefeldu) pojednal o *vztahu hospodářského růstu a sociální*

*jistoty*, konkrétně o problému vysoké nezaměstnanosti v soudobých vyspělých kapitalistických zemích. Vyjádřil názor, že na pořad dne přichází otázka jak zabezpečit potřeby lidí, aniž by vykonávali námezdní práci. V této souvislosti jsou diskutovány různé možnosti, především rozšíření tradičního pojetí práce (na veškeré užitečné a ceněné činnosti) či práva na minimální zabezpečení (minimální základní příjem). Autor upozornil i na historickou podmíněnost a proměnlivost kritérií sociálního pokroku.

R. Fantasia (Smith College, Massachusetts, USA) se věnoval *objasnění charakteru současného třídního konfliktu a odborářského boje v USA*. Americký kapitál, ve snaze znovu nabýt konkurenceschopnost na světovém trhu, v nedávné minulosti zrušil „společenskou smlouvu“, jež zajišťovala relativní klid v pracovních a sociálních otázkách. V současnosti jsou v boji proti dělnickému hnutí uplatňovány dvě základní formy: útlak a paternalismus. První se manifestuje v agresivních kampaních proti stávkám a proti formování odborů, druhý spočívá v rafinovaném včleňování dělníků do procesu zvyšování produktivity. Nové podmínky akumulace si americký kapitál představuje bez odborů.

Plénium bylo také prostřednictvím vědeckého sekretáře Vídeňského koordinačního centra pro výzkum a dokumentaci B. Weidiga seznámeno s dosavadními výsledky i novými projekty této instituce na poli výzkumu sociálních problémů rozvoje pružné automatizace.

Na základě úvodního referátu i dalších vystoupení se rozproutila živá diskuse. Soustředila se na taková témata, jako je problematika sociálních cílů a měřítek vědeckotechnického pokroku, otázky spjaté s přestavbou sociálně ekonomických mechanismů socialistických zemí, s utvářením socialistického životního způsobu v souladu s rozvojem vědeckotechnické revoluce; odrazila se zde i rozpornost postupu vědy a techniky v buržoazních společenských poměrech.

Podnětná výměna názorů pokračovala v *pracovních skupinách*. V první se diskutovalo k tématu *Ekonomický růst a sociální pokrok*, zejména k otázkám určení měřítek sociálního pokroku, sociálně ekonomických kritérií hodnocení vědy, techniky, ekonomiky a výroby. Bylo konstatováno, že v souvislosti s intenzifikací reprodukčních procesů se mění charakter ekonomického růstu, jeho zdroje a kvalita, nebývale roste význam poznání, informací a komunikace. Tradiční kritéria hodnocení společnosti — například ekonomická — se již ukazují jako příliš úzká. Do popředí se dostávají otázky zachování míru a ekologické rovnováhy, dosažení sociální jistoty a spravedlnosti, problematika rozvoje osobnosti.

Předmětem jednání druhé pracovní skupiny bylo téma *Sociologie a výrobní síly; ke vztahu člověka a techniky*. Nejvíce frekventované zde byly otázky sociálních souvislostí nových — především informačních a komunikačních — technologií. Kritice byla podrobena teorie „informační společnosti“, jež neadekvátně odráží pohyb sociálně ekonomických struktur vyspělých kapitalistických zemí. Rečníci upozornili na negativní důsledky uplatňování informačních technologií v podmínkách kapitalistických ekonomik: zvýšená kontrola pracovního procesu, prohlubující se problém nezaměstnanosti, nové formy byrokratizace. Rozporné je místo informatiky v procesech utváření obsahu práce — zbavuje člověka mnohé rutinní práce, ale zároveň mu novou vytváří.

Vysoká flexibilita výrobních procesů vede kapitalistické firmy ke snaze učinit pružnými také pracovní síly. Cílem je dosáhnout kolektivní citění, disponibilitu a kooperativní chování pracujících. Slouží tomu například i systém podílnictví pracovní síly na zisku nebo akciích podniku.

Práce třetí skupiny byla věnována *Dialektice ekonomických a sociálních procesů v díle Marxe a Engelse*. Účastníci se vyjadřovali k současnému významu jednotlivých děl klasiků, ke vlivu marxismu na velké postavy buržoazní sociologie; byly posouzeny různé historické, vývojové souvislosti rozvoje marxistické sociologie — a to většinou pod zorným úhlem dialektiky ekonomického a sociálního.

Symposium přineslo členitý obraz různých přístupů k problematice vztahu sociálního, ekonomického a vědeckotechnického rozvoje. Diskuse ukázala, že obecně uznávaná teze o rostoucím působení sociální sféry na ekonomiku i vědeckotechnický pokrok nabývá právě v souvislosti s rozvojem nové fáze vědeckotechnické revoluce nových významů i konkrétních zprostředkování. Právě nejprogresivnější vědeckotechnické směry, jako jsou elektronizace a informatizace, jsou spjaté se zdokonalováním společenských vztahů, se zpružněním řízení, s přeměnami potřeb a hodnot, s rozvojem lidského potenciálu a tvořivosti. Mnozí účastníci symposia upozornili na průkopnictví Radovana Richty v tomto směru bádání. Příští — III. mezinárodní symposium má být věnováno problematice vědeckotechnické revoluce a potřeb.

Jiří Loudin